

TROLLEDALEN I VÄXBO

Antikvarisk medverkan vid renovering av linklapp och linskäkt

Växbo s:5 m fl
Rengsjö socken
Bollnäs kommun
Gävleborgs län
2023

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 10596–2022
Beslut enligt 5 § förordningen (2010:1121)
Beställare: Föreningen Trolldalen

Trolldalen i Växbo

Antikvarisk medverkan vid renovering av linklapp och linskäkt

Växbo s:5 m fl
Rengsjö socken
Bollnäs kommun
Gävleborgs län
2023

Rapport 2023:24
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2023

Omslagsbild: Den nya axeln och hammarhuvudet i linklappen.

Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-22.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Historik och beskrivning.....	7
Orsaker till åtgärd.....	7
Utförda åtgärder	10
Linklappen	10
Linskäkten.....	12
Källor.....	14

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	10596–2022
Länsstyrelsens beslutdatum:	2023-04-13
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer:	2022–230/310
Projekttid:	maj-augusti 2023
Platsbesök:	2023-05-08 2023-08-22
Antikvarisk medverkan:	Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie
Beställare:	Föreningen Trolldalen, Kontaktperson: Torsten Sjöström
Medverkande firmor:	Lassas Byggnadsvård, Bollnäs

Sammanfattning

Under sommarsäsongen 2023 har renoveringsåtgärder utförts i linklappen och i linskäkten, båda belägna i Trolldalen, Växbo. Arbetena har omfattat byte av axel i de båda byggnaderna, byte av hammarhuvud på linklappen, byte av stolpar vid för överbyggnaden över klappens vattenhjul, byte av timmer i stödpallen vid linskäktens vattenhjul samt mindre panelarbeten. Arbetet är utfört i enlighet med åtgärdsprogrammet från Lassas Byggnadsvård, Bollnäs. Samma firma utförde de praktiska arbetena.

Länsmuseet Gävleborg har genom byggnadsantikvarie Ulrika Olsson, deltagit som antikvarisk medverkande under projektiden där sammanlagt två besök har utförts. Olsson har sammanställt föreliggande antikvariska slutrapport samt tagit samtliga foton i den, om inte annat anges.

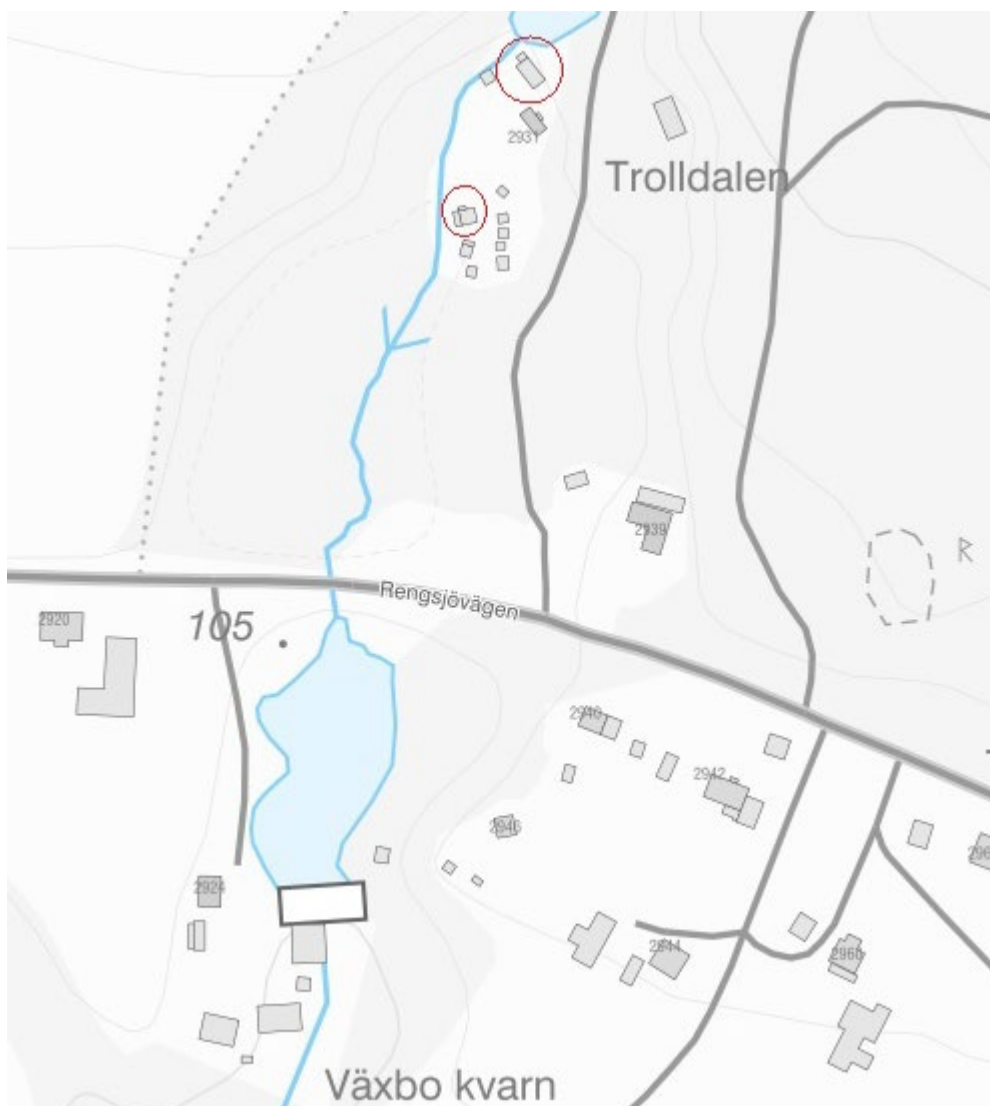
Länsstyrelsen Gävleborgs beslut är daterat 2023-04-13 och har diarienummer 10596–2022.

Antikvarisk slutbedömning

Arbetena i linklappen och linskäkten har utförts i enlighet med åtgärdsprogrammet på vilket länsstyrelsens beslut är fattat. Arbetena är utförda med mycket hög hantverksskicklighet.

Antikvarisk medverkande godkänner arbetena ur kulturhistorisk synvinkel.

Karta

Figur 1. Trollaldalen i Växbo samt Växbo kvarn på södra sidan om Rengsjövägen. Byggnaden markerad i den övre ringen är linskäkten, byggnaden i nedre ringen är linklappen. Karta ur Digitala Planarkivet.

Lagskydd

Trollaldalen ligger inom Riksintresse för kulturmiljövården, Växbo X 402. Enligt Kulturmiljöregistret ligger byggnaderna inom Bollnäs 417:1 som utgörs av ett 400X500 meter stort område med lämningar efter linberedning.

Historik och beskrivning

Trolldalen, eller Kvarndalen, ligger i Växbo socken, belägen cirka 10 kilometer nordöst om Bollnäs tätort. Sveriges längsta rullstensås, den 500 km långa Uppsalaåsen, passerar Växbo. Genom grusåsen har vattnet gjort en skärning, i vilken Trolldalen, med sina branta sluttningar, en gång bildats. I dalgångens botten slingrar sig Växboån som under århundraden kunnat ge kraft till olika vattendrivna verk. Här hade varje gård sin egen linbod där linet förvarades i anslutning till beredningen.

I Trolldalen finns en unik samling byggnader bevarade sedan den tid då linet var viktigt för välståndet i Hälsingland. De flesta av dessa byggnader är uppförda under 1800-talets början.

Numer är Växbo, med Trolldalen, Växbo kvarn, Växbo krog och Växbo lin, populära besöksmål som alla bygger på områdets kulturhistoriska värden och långa kontinuitet.

Orsaker till åtgärd

De delar som inom detta projekt har åtgärdats är alla utsatta för höga belastningar samt fukt eller direkt väta. Vatten hade orsakat skadorna i konstruktionen till vattenhjulen där det fanns risk för brott på axlarna. Stödpallen, på vilken axeln i linskäkten vilar, var utdömd.

Figur 2. Axel och hammarhuvud i linsläppen innan påbörjade arbeten. Foto: 2023-05-08.

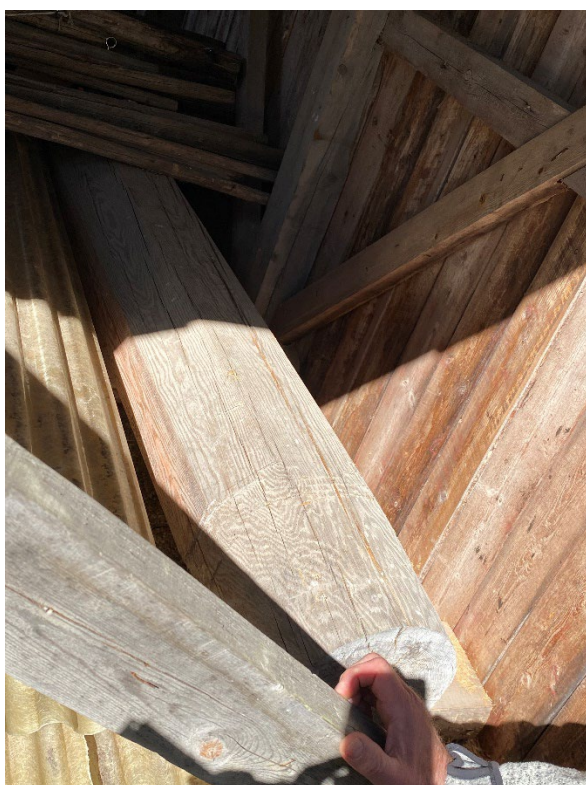
Figur 3. Stödpost vid linklappen innan påbörjade arbeten. Bilden visar rötskador på stolparna som bär upp överbyggnaden. Foto: 2023-05-08.

Figur 4. Linklappens axel innan påbörjade arbeten. Foto: 2023-08-08.

Figur 5. Till vänster om vattenhjulet syns stödpallen innan påbörjade arbeten. Foto: 2023-05-08.

Figur 6. I ett förråd i Trolldalen förvarades sedan tidigare en axel till linkläppen. Det är inte känt när denna är tillverkad. Foto: 2023-05-08.

Utförda åtgärder

Linklappen

I linklappen har axeln bytts ut. Inför åtgärden lyftes vattenhjulet loss och fixerades i upphissat läge. För att kunna demontera den gamla axeln blev det nödvändigt att ta upp panel på den övre gaveln av byggnaden. Den nya axeln fanns redan tillverkad och lagrad på plats i Trolldalen sedan flera år tillbaka. I likhet med den gamla axeln är den nya tillverkad i fura och åttkantig i utförandet. Den nya konstruktionen är injusterad och balanserad.

Hammarhuvudet till klappen är utbytt till en ny del, tillverkad med den gamla som förlaga. Hammarhuvudet är i björk, vilket är särskilt tåligt för den hårda belastning som hammaren utsätts för. Hammarhuvudet är fäst mot hammarskaftet med infälld grovskruv som döljs av trätappar. Den nedre smidesringen på hammarhuvudet är fäst med handsmidd spik för att sitta säkert i den hårda belastningen som huvudet utsätts för. Samtliga äldre smidesbeslag och infästningar på såväl axel som hammarhuvud är återanvända. Delarna har värmts på plats. Inga åtgärder har gjorts på stödpallen vid linskäkten. Däremot har tre stolpar som vilar på stödpallen samt en snedsträva mellan stolparna, bytts ut till nytt handbilat virke i furu. Stolparnas nedre delar samt en del av axeln har tjärstrukits med Claessons Trätjära.

Figur 7. Ny axel och nytt hammarhuvud i linklappen. Samtliga äldre smidesbeslag och infästningar på dessa delar är värmda på plats. Notera att tjärstrykningen på axeln är indragen in i byggnaden. Foto: 2023-08-22.

Figur 8. Vid slutbesiktningen provkördes linklappen och Kristina från Föreningen Trolldalen demonstrerade hur det går till när linet klappas. Foto: 2023-08-22.

Figur 9. Vid linklappen har tre stolpar och en snedsträva nyttilverkats, den fjärde utbytta stolpen fanns i lager i Trollöden. Foto: 2023-08-22.

Linskäkten

I linskäkten har axeln bytts ut. Inför åtgärden lyftes vattenhjulet loss och fixerades i upphissat läge. Den nya axeln är tillverkad i tätvuxen fura med en stor kärnandel ur Kulturtimmer K1, kvalitetsklass F2. Axeln är och samtliga äldre smidesbeslag och infästningar på axeln, är åttkantig återanvända. Delarna har värmts på plats. Timret i stödpallen är utbytt till nytt virke i tätvuxen fura med hög kärnandel ur Kulturtimmer K2, Kvalitetsklass F2-F3. Timmerdelarna är dubbade mot stenen och sinsemellan sammanfogade genom fyra dymlingar. Axel, stödpall och nedersta delen på stödstolparna är tjärstrukna med Claessons Trätjära. Den nya konstruktionen är injusterad och balanserad.

En liten panelyta som fungerar som stänkskydd på fasaden på gaveln bakom vattrännan/vattenhjulet, har bytts ut till nytt virke.

Figur 10. Den nya axeln i linskäkten är tjärstruken till sin helhet. Foto: 2023-08-22.

Figur 11. Stödipallen, på vilken axeln vilar, har nytillverkats. Foto: 2023-08-22.

Figur 12. Vid slutbesiktningen kördes linskäktens maskineri och Kristina från Föreningen Trolldalen demonstrerade hur skäktningen av linet går till.

Källor

Ärendearkivet, Läns museet Gävleborg

Åtgärdsprogram för linklapp och linskäkt framtaget av Lassas
Byggnadsvård inför arbetena

Göllas, M. *Översikt över byggnadernas ålder och placering i Trolldalen*. 2019-09-19

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se